

VIKTEN AV FÖREBYGGANDE SOCIALT ARBETE I SKOLAN – DÖDLIGT SKOLVÅLD

Jörgen Lundälv: *PD, PhD, Docent i socialt arbete vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, politices doktor (1998), Helsingin yliopisto*

Thodelius, Charlotta & Währborg, Peter & Sandén, Hans-Olof & Besslinger, Carl: *Kriminologiska perspektiv på dödligt skolvåld*. Liber AB, Stockholm. 2021, 141 s.

Finland är ett land som drabbats av dödligt våld i skolorna. De båda skolskjutningarna i Jokela (2007) och Kauhajoki (2008) resulterade i totalt 19 dödsoffer. I en tvärvetenskaplig bok "Kriminologiska perspektiv på dödligt skolvåld" beskrivs och problematiseras dödligt och potentiellt dödligt skolvåld i Sverige. Dödligt skolvåld har inträffat i flera olika länder historiskt. Bokens fyra författare (Charlotta Thodelius, Peter Währborg, Hans-Olof Sandén och Carl Besslinger) ger läsaren väl utvecklade kriminologiska, psykologiska och rättsliga analyser av dödligt skolvåld under en lång period (1961–2015). Tidsperspektivet och analyserna som anläggs i boken blir särskilt intressanta eftersom fallen sätts in i en historisk kontext där läsaren får inblickar i olika synsätt och lagstiftning. Boken ingår i en bokserie med rubriken "Kriminologiska perspektiv på" där innehållen består av "fokus på brott och åtgärder mot brott". Det är ett spännande och viktigt område som serieredaktörerna Micael Björk och Charlotta Thodelius

tagit sig an. Boken har en tydlig struktur och är pedagogiskt upplagd. I slutet av boken finns ett användbart sakregister och det är lätt att orientera sig genom de olika avsnitten. Litteraturlistan omfattar såväl vetenskapliga referenser som rättsligt källmaterial för den läsare som vill fördjupa sig om något specifikt. Det är en god kombination som saknas i många andra böcker. Det är lätt att följa med i beskrivningarna och analyserna i framställningen.

Bokens upplägg följer fem olika fall: 1) Skolskjutningen i Kungälv, 2) Dråpet på tillsynsläraren i Göteborg, 3) Den dödliga konflikten på Bromma gymnasium, 4) Knivdådet i Sundsvall, 5) Våldsdådet på Kronan i Trollhättan. Genom att ta del av bokens olika fallbeskrivningar ges läsaren goda möjligheter att kunna få beskrivningar, förklaringar men framför allt djupare kriminologiska, psykologiska och rättsliga analyser av dödligt skolvåld. Detta gör författarna alldeles utmärkt och på ett lättillgängligt vis. I boken beskrivs flera olika teoretiska begrepp som är centrala och betydelsefulla för en förståelse av skolvåldet. Här får läsaren möta begrepp som utanförskap, avskiljning, självradikalisering, suicide by cop, social prevention, situationell prevention, kulturellt manus och psykosocial sårbarhet. Författaren beskriver gärningsmannen på följande vis i boken: "Det handlar om en social process, där de fem villkoren sammanfaller – det handlar om en ung, socialt marginaliserad man, som har en specifik psykosocial sårbarhet som faller tillbaka på ett kulturellt manus som rättfärdigar hans våldsangrepp på skolan som institution" (s. 45).

Det förebyggande arbetet mot randomiserat dödligt skolvåld beskrivs i boken bestå av bland annat social prevention och situationell prevention. Inom den sociala preventionen beskrivs det i boken att unga personer har möjlighet att använda sig av "digitala brevlådor" för att kunna lämna tips. Likaså beskriver författarna att det behövs ett aktivt "förtroendeskapande arbete, så att unga vågar agera på varningssignaler utan att uppleva att de sviker sina vänner eller bekanta" (s. 123). För att det förebyggande arbetet ska inkludera fler professioner i skolans värld vill jag gärna föreslå (för en kommande upplaga) ett avsnitt som även behandlar skolkuratoriva insatser och skolkuratorns roll. Här tror jag att det finns kunskap och erfarenheter av möten och samtal från elever som upplevt saker eller som är oroliga. Hur kan det sociala arbetet i skolan stärkas för att möta oro, rädslor och okunskap? Hur förberedda respektive oförberedda är man inom det sociala arbetet i skolan? Hur kan till exempel skolkuratoren utvecklas till en proaktiv säkerhetsaktör i det förebyggande arbetet? I slutet av boken beskrivs nämligen betydelsen av social prevention. Författarna skriver: "På en skolnivå rör de sociala åtgärderna i första hand åtgärder som påverkar det psykosociala klimatet i positiv riktning, som nolltolerans mot våld, konflikthantering, anti-mobbingsprogram och att minska stressen i relation till akademiska prestationer" (s. 124). Inom ramen för detta förebyggande arbete har naturligtvis också lärare och skolsköterskor en viktig roll och betydelse.

Boken ger en mycket intressant läsning. Den är skriven för utbildning i

flera ämnen som kriminologi, juridik, psykologi, sociologi, socialt arbete och polisärt arbete. En styrka med boken är att analyserna ger goda insikter och exempel som kommer att kunna användas av såväl studenter inom dessa ämnen som för yrkesverksamma inom de olika professionerna. Eftersom boken vänder sig till både studenter på grundutbildning och fortbildning för yrkesverksamma hade det varit bra om det funnits diskussionsfrågor relaterade till innehållet. För den här boken väcker många nya och viktiga frågor. Boken fokuserar på fall och händelser i Sverige men erfarenheterna från dödligt skolvåld specifikt skolskjutningar i Danmark, Norge och Finland är också viktiga när vi talar om förebyggande arbete. Det står också klart vid läsning av boken att förebyggande arbete handlar om långsiktighet och nödvändigheten av utvärderingar av moment och insatser och vilka effekter dessa har. Författarna avslutar boken med följande ord: "Ytterst få av åtgärderna har utvärderats och det är därför svårt att veta deras enskilda och kombinerade effekter på förekomsten av det dödliga våldet. Det gör att det förebyggande och utvärderande arbetet måste fortsätta att utvecklas, samtidigt som redan implementerade åtgärder måste utvärderas för att veta vad som fungerar mot vad och när" (s. 127). Det här är en viktig bok som jag tror kan ha ett mycket stort värde även för utbildningarna i socialt arbete i de nordiska länderna.

Det här är en bok som vänder sig till samtliga professioner i skolvärlden men även utanför skolan. Det förebyggande arbetet och samarbetet mellan ämnen och verksamheter är nyckeln till ut-

veckling. Att boken har en stor betydelse råder inga tvivel om. Den är en framgång och nyckel till förändring. Detta är en ny typ av kurslitteratur som verkligen behövs eftersom den ger såväl historiska tillbakablickar samt analyser av vår samtid och framtid. Författarna har genom boken lyckats mycket väl med att beskriva och låta oss förstå och lära mer om den komplexitet som dödligt skolväld innebär. Det här en bok som varmt rekommenderas för läsning och begrundanden.

UUDISTAAKO KAUPUNKIAKTIVISMI YHTEISKUNTA?

Liisa Häikiö: *sosiaalipolitiikan professori, Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta*

Mäenpää, Pasi & Faehnle, Maija: 4. sektori. Kuinka kaupunkiaktivismi haastaa hallinnon, muuttaa markkinat ja laajentaa demokratiaa. Vastapaino, Tampere. 2021, 336 s.

4. sektori eli teos siitä, kuinka kaupunkiaktivismi haastaa hallinnon, muuttaa markkinat ja laajentaa demokratiaa, alkaa suurella väitteellä: Kaupungeissa kytee uusi demokratia (s. 11). Pasi Mäenpää ja Maija Faehnle enteilevät teoksessaan, että neljännen sektorin muotoutuminen uudenaikaiseksi toimijakentäksi merkitsee systeemistä muutosta yhteiskunnassa.

Mäenpään ja Faehnle teos on kattava tarkastelu kaupunkiympäristössä toteutuvasta kansalaisaktivismista. Se kokoaa yhteen tulokset toimintatutkimuksesta

ja yhteistoiminnallisuuteen perustuvasta tutkimuksesta, joissa tavoitteena on ollut kehittää kansalaisaktivistien toimintaa sekä luoda yhteisymmärrystä ja keskustelua kansalaisaktivistien ja hallinnollisten toimijoiden välille. Tarkasteltava kansalaisaktivismi keskittyy erityisesti Helsinkiin ja siellä virinneeseen toimintaan. Tutkijat ovat kartoittaneet helsinkiläistä kaupunkiaktivismia ja osallistuneet sen toimintaan. Teos tarjoaa myös kansainvälisiä esimerkkejä erilaisista aktivismeista, muut suomalaiset kaupungit ja niissä toteutuva aktivismi ovat teoksessa vähäisessä roolissa.

Tutkimuksellisenä tavoitteena teoksessa on ymmärtää kansalaisyhteiskunnan muutosta ja asettaa kansalaisaktivismi laajemmän yhteiskunnallisen muutoksen yhteyteen. Teos ammentaa laajasta tutkimuskirjallisuudesta. Se yhdistelee ajankohtaisia monitieteisiä keskusteluja kaupunkitutkimuksesta, kansalaisosallistumisesta, paikallisen hallinnan muutoksesta, demokratian uudistumisesta ja kestävyysmurroksen myötä muotoutuvista uudenaikaisista toimintatavoista.

Mäenpää ja Faehnle määrittelevät neljännen sektorin verkostomaisesti itseorganisoiduviksi yhteisöiksi, jotka eivät liity perinteisemmän yhdistysten ja järjestöjen muodostamaan kolmanteen sektoriin. Keskeistä neljännellä sektorilla on erilaisia muotoja saava ja toimintoja luova kaupunkiaktivismi.

Kirjoittajat lukevat kaupunkiaktivismiin piiriin lukuisan joukon erilaisia toimintoja ja tapahtumia, esimerkiksi vertaiskauppa ja ruuanvälitys, kaupunkitapahtumat, paikalliset liikkeet, kaupunkisuunnittelu ja digitaalisuuden

edistäminen. Yhteistä näille on omaehtoinen yhteistoiminta, keskittyminen tee-se-itse -toimintaan, yhteisresurssien käyttö, verkkoympäristöissä toimiminen sekä kaupunkitilan hyödyntäminen ja hyödyttäminen.

Toimijoita on paljon ja osallistumisen tavat vaihtelevat suuresti aloitteiden tekemisestä, toiminnan avustamiseen ja satunnaiseen mukanaoloon. Tyypillisesti aktiivisimmat toimijat ovat 30–40-vuotiaita suhteellisen hyvin toimeentulevia ja korkeasti koulutettuja kaupunkilaisia. Perinteisemmästä kansalaisosallistumisesta toiminta eroaa siinä, että kansalaisaktiivisi pyrkii yksilölliseen tai yhteisölliseen suoraan toimintaan osallistuvien omassa asuinympäristössä. He eivät pyri toimintaan hallinnon kautta tai vaikuttamaan päätöksentekoon, vaan pyrkivät parantamaan kaupunkitilaa ja toimintamahdollisuuksia omalla toiminnallaan.

Toiminta ei ole ideologista perinteisten ideologioiden tai julkilausuttujen agendojen mielessä. Kaupunkiaktiivismin piiriin luettavat toimintatavat kuitenkin kuvastavat ekologisuuden, reiluuden, yhteisöllisyyden, suvaitsevaisuuden, inklusiivisuuden ja innovatiivisuuden ihanteita. Tavoitteena ei ole yhteisöllinen identiteetti, vaan yksilöllisiin valintoihin pohjautuva yhteinen tekeminen.

Mutta, enteileekö neljännen sektorin muotoutuminen yhteiskunnan systeemistä muutosta? Mäenpään ja Faehnen mukaan kaupunkiaktiivisissa on uutta ja merkittävää se, että niiden piirissä ihmiset tekevät yhteistyötä ja luovat vaihtoehtoisia toimintamalleja. Kaupunkiaktiivisi ei pyri uudistamaan olemassa

olevia poliittisia kanavia tai politiikan kuvastoja, joskaan se ei yleensä myöskään pyri luomaan konfliktiasetelmaa edustuksellisen demokratian, järjestöjen tai asiantuntijahallinnon kanssa. Demokratialla on näin mahdollisuus uudistua toimintatavoiltaan ja siltä osin, ketkä toimijatahot luetaan yhteiskunnallisiksi ja vaikuttaviksi toimijoiksi.

Mielestäni uudenlaisen demokratian muodostuminen ja systeeminen muutoksen tosiasiallinen mahdollisuus jää teoksessa avoimeksi. Teoksen mosaiikkimaiset teoreettiset ainekset heijastavat tätä. Ne eivät tarjoa, eivätkä ehkä pyrikään tarjoamaan, selkeää tai yksiselitteistä ymmärrystä siitä, miten neljässektori ja kaupunkiaktiivisi haastaessaan hallinnon, muuttaessaan markkinoita ja laajentaessaan demokratiaa, uudistaa yhteiskuntaa kokonaisvaltaisesti.

On helppo nähdä, että neljässektori ja kaupunkiaktiivisi elävöittävät kaupunkia ja tarjoavat asukkaille mahdollisuuden ottaa haltuun elinympäristöään uusilla toiminnallisilla tavoilla. He vahvistavat kaupunkiaan, sen toimintaympäristöä ja siellä asuvien ja toimivien yksilöiden voimavaroja osallistua yhteiskuntaan. Sen sijaan on vaikea nähdä, miten neljässektori ja kaupunkiaktiivisi kykenisivät uudistamaan yhteiskunnan toiminnan peruslogiikkaa. Useimmat kaupunkiaktiivismin muodot eivät myöskään pyri tähän, vaan niissä korostuvat arjen sujuminen, omissa tavoitteiden edistäminen, tekemisen mahdollistaminen ja ilostuttaminen.

Toinen epäily demokratian uudistamiselle ja systeeminen muutoksen mahdollisuudelle liittyy siihen, että

neljäsektori ja kaupunkiaktivismi edellyttävät toimijoilta monenlaisia voimavaroja: aikaa, tietoja ja taitoja. Sen myötä syntynyt toiminta vastaa pääosin varsin keskiluokkaisiin tarpeisiin ja todennäköisesti myös edellyttää tietynlaisen keskiluokkaisen toimijuuden hallintaa. Esimerkiksi jakamistalouden erilaiset muodot ovat yleensä edellyttäneet käyttäjiltään kohtuullista taloudellista tilannetta ja arjen joustavuutta. Pienituloisilla ja vähävaraisilla kaupunkilaisilla 'vertaistalous' sen sijaan voi olla tärkeä pärjäämisen keino. Se muodostuu kuitenkin hyvin pienimuotoisesti, eivätkä nämä toimintamuodot mahdu kaupunkiaktivismiin määrittelyyn alle. Esimerkiksi epämuodolliset kaveriavun muodot edellyttävät vastavuoroisuutta ja sitä, että osapuolet tuntevat toisensa.

4. sektori -teos tarjoaa lukijalle tuhdin ja yksityiskohtaisen paketin kaupungeissa virinneestä kansansalaisaktivismista. Se auttaa ymmärtämään kaupunkien muuttuvaa merkitystä asukkaalleen ja evästä miettimään, miten kaupunkilaiset osallistuvat yhteiskunnalliseen muutokseen. Tällainen ymmärrys on erityisen arvokasta mietittäessä kestävyysmurroksen myötä uudistuvaa yhteiskuntaa. Mäenpää ja Faehnle tuovat perusteellisella tarkastelullaan esiin moninaisen osallistumisen ja aktivismin merkityksen erityisesti murroksen mahdollistajana. Voidaan myös ajatella, että kestävyysmurros myös edellyttää ihmisten paikallisiin tarpeisiin vastaavaa kekseliäisyyttä ja yhteistyötä uusien ratkaisujen kehittämisessä ja käyttöönotossa.

Kaupunkiaktivismiin lukuisat esimerkit ja toimintatavat toimivat sellaisen tule-

vaisuuden inspiraationa mitä sosiaalipolitiikan tutkimisessa ja käytännössä on syytä tunnustaa ja tunnustaa.

YLPEYDEN JA HÄPEÄN TUOTTAMISEN MEKANISMIT LAPSIPERHEIDEN SOSIAALITYÖSSÄ

Teija Karttunen: *YTT, yliopistonlehtori, Turun yliopisto*

Gibson, Matthew: *Pride & shame in child and family social work. Emotions and search for humane practice.* Policy Press, Bristol. 2019, 253 s.

Etsin jokin aika sitten sosiaalityön tutkimuskirjaa, joka käsitelisi häpeää sosiaalityön asiakassuhteissa ja kohtaamisissa. Halusin erityisesti löytää kirjan, jossa tarkasteltaisiin nimenomaan asiakkaiden häpeäkokemuksia. Hieman huolimattomasti, sisältöä sen enempää selvittelemättä, käsiini päätyi Birminghamin yliopiston lehtorin, Matthew Gibsonin (2019) teos *Pride & shame in child and family social work. Emotions and the search for humane practice*. Sisältö ei todellakaan vastannut sitä, mitä alun perin olin etsiskellyt. Gibson ei nimittäin kohdistanutkaan tarkasteluun ensisijaisesti asiakkaiden kokemuksiin vaan aivan toisaalle: siihen, miten häpeää, häpäisyä, ylpeyttä ja tunnustusta tehdystä työstä tuotetaan osana organisaatioiden johtamista ja työtapoja lapsiperhesosiaalityön kontekstissa. Jälkikäteen mietittynä tämä lähestymistapa auttaa ymmärtämään myös asiakastason

kokemuksia häpeästä ja Gibsonin kirjan valinta osuikin oikeaan.

Sosiaalityön tutkimuskeskusteluissa on kirjoitettu paljon vallasta ja kontrollista ja ylipäättään tunteista, mutta häpeää ja ylpeyttä ei samalla tavoin ole otettu tarkastelun kohteeksi. Juuri näiden kahden tunteen ytimiin ja olemukseen Gibson pureutuu. Kirjan empiirinen aineisto ja näkökulma perustuvat Gibsonin tekemään etnografiseen kenttätöyöhön kahdessa lapsiperheiden sosiaalityön tiimissä. Tämä on sinällään metodologisesti poikkeuksellinen tapa, sillä Gibsonin mukaan tunnetutkimus on perinteisemmin operoinut itse-raportointiin perustuvilla asetelmilla. Etnografinen kenttätö mahdollistaa välittömät havainnot ja tarttumapinnan tositalanteisiin, työntekijöiden ja lähi-johtajien toimintaan. Gibson kuljettaakin tekstissään mukana aineistonäytteitä, joissa tunteet ja niiden ilmaisu ovat mukana eri tilanteissa.

Gibsonin esitystavalla on vahva teoreettinen ote. Kirjan alkupuolella Gibson käsitteellistää ylpeyttä, häpeää, syyllisyyttä, nöyryytystä ja nolostumista ja suhteuttaa näitä tunteita koskevaan teorisointiin. Gibsonin jäsenitys häpeästä ja ylpeydestä perustuu konstruktionistiseen käsitykseen tunteista, jolloin keskiöön asettautuvat kontekstuaalisuus, sosiokulttuuriset merkitykset ja prosessimaisuus. Gibson jäsentää ansiokkaasti niitä erilaisia yhteiskunnallisia kehityskulkuja, jotka ovat muovanneet sosiaalityötä ja sen kehittymistä professionaalkäytäntönä ja sosiaalityöntekijöiden koulutuksena. Ideologiset pohjavireet ovat tuottaneet vaihtelevia, osin ristiriitaisia käsityksiä sosiaalityön perustehta-

västä ja näin ollen siitä, mikä on (kulloinkin) toivottavaa ja ei-toivottavaa, häpeällistä ja arvostettavaa sosiaalityön ammattikäytännöissä tai sen piirissä olevien asiakkaiden ja yhteisöjen elämässä.

Läpi koko kirjan eri lukujen kulkeva ja konkretisoituva termi episodic shaming kuvaa sitä, miten (yksittäisiä) sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalityötä professiona on häpäisty ja häpäistään. Julkinen keskustelu, media, politiikka ottavat osaltaan sosiaalityön ja (yksittäiset) sosiaalityöntekijät tikun nokkaan, arvioivat ja kritisoivat — häpäisevät ja kyseenalaistavat koko ammatin toiminnan oikeutuksen. Pontimena näissä ovat olleet brittiläisessä kontekstissa erityisesti lastensuojelun asiakkaina olleiden lasten kuolemantapaukset, niiden nostattamat epäilykset sosiaalityön osaamisesta ja näiden välittyminen edelleen pyrkiä myksiin valvoa, arvioida, kontrolloida ja standardoida sosiaalityön ammattikäytäntöjä ja tehtäviä sekä sosiaalityön koulutusta uusliberalistisen ideologian siivittämänä. Gibson analysoi kattavasti niitä vahvoja rakenteellisia ja ideologisia kehityskulkuja, jotka tuottavat pohjavireen sille, millaiseksi käytännöt, organisaatiot sosiaalityössä muodostuvat ja miten ne heijastuvat käsityksiin kunniallisesta ja tavoiteltavasta, kartetavasta ja häpeällisestä organisaatiosta eri tasoilla, aina kasvokkaiseen kohtaamiseen sekä suhteisiin työntekijöiden ja asiakkaiden välillä. Kirjan ydinajatus on kuvata, miten häpeä ja ylpeys toimivat kontrollin ja vallan mekanismeina suhteessa sekä ammattilaisiin että asiakkaisiin ja palvelujen järjestämiseen. Tekstin kosketuspinta asiakastyön ja organisaation arkeen avautuu selkeästi.

Gibsonin kuvaamissa sosiaalityön käytännöissä korostuvat muodollisten mallien, tilastojen, tunnuslukujen, tarkan dokumentoinnin ja aikakehysten hallinta ja näiden järjestelmällinen todentaminen. Niillä vakuutetaan organisaation johto, poliitikot ja ulkopuoliset arvioitsijat hyvästä sosiaalityöstä ja osavista sosiaalityöntekijöistä. Näin vältetään häpäisy, nöyryytys organisaationa ja säilytetään maine ja uskottavuus. Organisaation johdon tasolla saatetaan olla vakuuttuneita, että näin suojellaan myös sosiaalityöntekijöitä häpeältä ja häpäisemiseltä. Weberiläinen sosiaalityöntekijän ideaalityyppi asettautuu raameihin, täyttää asetetut odotukset ja vaatimukset, ei valita väsymystä, on immuuni tunteille, ei aiheuta ongelmia (!) ja toimii robottimaisesti (Gibson 2019, 126). Toissijaisiksi asettautuvat suora asiakastyö, se mitä tosiasiallisesti perheiden kanssa tehdään ja suhdeperustaisuus. Näiden laadusta johto ja organisaatio eivät Gibsonin tutkimien sosiaalityöntekijöiden mukaan ole kiinnostuneita eikä kukaan niiden perään kysele. Pikemminkin luvassa on ”ripitystä”, jos sosiaalityöntekijä esimerkiksi panostaa kotikäynteihin. Tiimit puolestaan asettautuvat toisiaan vastaan vertailujen puitteissa.

Häpeän tuottamisen ja ylpeyden nostattamisen strategiat ovat sikäli vaikeita, että ne tunteina palautuvat ja kiinnittyvät vahvasti yksilön sisäiseen kokemusmaailmaan niiden henkilökohtaisen luonteen vuoksi. Gibsonin kuvausten valossa erityisesti häpeän kokemuksen pelotevoima on ilmeinen; työntekijät, alemman tason johtajat ja tiimit pysyvät ”ruodussa”. Häpäisy voi toimia varsin tehokkaasti yksittäisen

työntekijän ammatillista identiteettiä ja itsetuntoa murentavana, syyllisyyttä ja epävarmuutta herättävänä tekijänä. Organisaation ja johtamisen syväkenteeseen istutettuna se on kuitenkin riski myös koko ammattikunnan ja sen professionaalisen ylpeyden, työn arvo-perustan ja lähtökohtien horjuttamiselle. Toisaalta Gibsonin kirjassa kuvataan myös niitä vastustamisen strategioita, joilla sosiaalityöntekijät asettautuvat puolustamaan omaa ammattiaan ja sen periaatteita.

Perheiden kanssa työskentelyä ohjaa vahvasti riskiajattelu, joka johtaa institutionaaliseen epäilykseen vanhempien epäluotettavuudesta ja vaarallisuudesta. Gibsonin mukaan häpeää ja sen tuottamista asiakkaille ei voi pitää sosiaalityöntekijöiden toiminnan tietoisena tavoitteena. Se on pikemminkin loppulema tilanteesta, jossa sosiaalityöntekijät annetuissa rakenteissa toimiessaan pyrkivät suojelemaan itseään näiltä häpäisyn ja nöyryytyksen kokemuksilta. Etäännyttämällä itsensä, sivuuttamalla vanhemman tunnekokemus ja tarvitsevuus, tuotetaan toiseutta, jonka syyt ovat rakenteelliset: pakossa onnistua organisaation säätelemissä reunaehdoissa.

Rehellisesti sanottuna Gibsonin teoksen kautta välittyy jokseenkin synkeä kuva brittiläisen lapsiperhesosiaalityön käytännöistä, reunaehdoista, organisaatioista ja johtamiskulttuurista — ainakin tämän tapaustutkimuksen puitteissa. Kirjasta ei välity kuvaa myötämieleisesti ja kannustavasti sosiaalityöntekijöihin ja heidän asiakkaisiinsa suhtautuvasta toiminta- ja johtamiskulttuurista. Gibsonin kirja on monella tapaa havahduttava ja pysäyttävä, sillä se

suuntaa katsomaan sosiaalityön organisoimisen, johtamisen, työkäytäntöjen ja asiakassuhteiden rakentumisen kompleksisuutta pintatasoa syvällisemmin. Häpeä ja ylpeys, nöyryytys ja tunnus- tus ovat tunteina hyvin inhimillisiä ja syvälle yksilöllisen minuuden tasolle palautuvia, mutta niiden rakenteelliset juurisyyt voivat hämärtyä. Siksi niiden (käyttö)voiman tunnistaminen ja tiedostaminen osana organisaatioiden ja johtamisen toimintaa on korostuneen tärkeää. Kirjaa voi suositella erityisesti kaikille sosiaalityötä johtaville, organisaatiomuutoksia suunnitteleville sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittäjille ja työntekijöille. Viimeksi mainitut ovat oletettavasti niitä, jotka usein ottavat vastaan sitä emotionaalista tunne- taakkaa, joka kerrosta häpeän ja ylpeyden kokemuksia sosiaalityöntekijöiden reflektoidessaan omaa työtään.

KONSTRUKTIVISMI ON VAARALLISTA!

Mikko Mäntysaari: *sosiaalityön emeritusprofessori, Jyväskylän yliopisto*

Wikforss, Åsa: *Alternativa fakta. Om kunskapen och dess fiender*. Stockholm: Fri tanke. Suomennos: *Vaihtoehtoiset faktat*, kääntäjä Pekka Tuomisto. Aula & Co, Helsinki. 2020, 327 s.

Viime aikojen poliittiset tapahtumat Yhdysvalloissa, mutta myös muualla, ovat osoittaneet, millaisia riskejä tosiasioiden vähättelyyn voi liittyä. Helsingin Sanomien 22.12.2021 julkaiseman

uutisen mukaan jopa 70 prosenttia republikaanipuoluetta äänestäneistä epäilee syksyllä 2019 pidettyjen presidentinvaalien olleen vilpilliset (Elo 2021). Tämä ällistyttävä tilanne saattaa ihmetyttää eurooppalaista uutisten seuraajaa, mutta yhdysvaltalainen republikaani ei ihmettele, koska hän pitää monia demokraattisesti painottuvia tiedotusvälineitä valheellisina. Valheita presidentinvaaleista on kuitenkin levittänyt presidentti Donald Trump ja hänen hallintonsa.

Epäluotettavan tiedon merkityksestä on toki esimerkkejä lähempänä, myös Suomesta. Esimerkiksi käy vaikkapa suhtautuminen rokotuksiin: lääketieteellisen tiedon mukaan koronapandemian taltuttaminen edellyttää väestön rokottamista mahdollisimman kattavasti. Suomessakin on ihmisiä, jotka suhtautuvat rokotteisiin epäillen tai täysin kielteisesti. Taustalla voi olla uskonnollisia tai poliittisia syitä, mutta tutkimukseen perustuvia syitä rokotteista kieltäytymiselle ei ole. Erittäin vakavaa on ilmastonmuutoksen vähättely. Sekin perustuu usein vääriin tietoihin, jopa valheisiin.

“Vaihtoehtoiset tosiasiat” (alternative facts) ovat ilmeisen vaarallisia. Mutta mistä niissä oikeastaan on kyse? Tähän kysymykseen yrittää ruotsalainen filosofi Åsa Wikforss vastata mahdollisimman yksiselitteisesti ja ymmärrettävästi.

Mielestäni hän myös onnistuu siinä aika hyvin. Kirja on ollut Ruotsissa myynti- ja arvostelumenestys. Abba-yhtyeen Björn Ulvaeus oli niin inno- tunut Wikforssin kirjasta, että tilasi sitä 110 000 kappaletta lukiolaisille Ruot-

sisä (Koppinen 2019). Ehkä tähän vaikutti se, että Ulvaeus on kirjan julkaiseseen Fri tanke-kustantamon toinen pääomistaja, joten hän saattoi saada painoksen edullisesti käyttöönsä.

Kirjoittaja Åsa Wikforss (s. 1961) on Tukholman yliopiston teoreettisen filosofian professori ja vuodesta 2019 lähtien myös Ruotsin akatemian jäsen.

New Yorkin Columbia-yliopistossa vuonna 1996 väitellyt Wikforss on kielifilosofi. Hänen väitöskirjansa *Linguistic Freedom: An Essay in Meaning and Rules* käsitteli kielellisten ilmaisujen normatiivista luonnetta. Analyyttisen filosofian perustalta lähtevä tapa nähdä maailmaa ja tieteiden roolia totuuden tavoittelussa näkyvät Wikforssin tekstissä vahvasti.

Wikforssin kritiikin keskeisenä kohteena on presidentti Donald Trump ja hänen häikäilemättömille valheille perustuva politiikkansa. Trumpin politiikan kova kritiikki ei ole kovin tavatonta Suomessakaan. Trumpista on toivottavasti päästy, mutta Wikforssin kirja on silti edelleen tärkeä. Sosiaalitieteilijälle Wikforssin kirja on kiinnostava, koska hän pyrkii näyttämään, millaisesta laajemmasta kontekstista Trumpin ”vaihtoehtoisten faktojen” politiikka kertoo. Wikforss käyttää käsitettä ”tietoresistenssi” viitaten sillä yhä yleisempään taipumukseen vältellä kiusallisia tosi-asioita.

Tietoresistenssillä on filosofiset juuret. Wikforssin arvostelun kohteena ovat erityisesti (hänen mielestään) puolivilaista filosofista keskustelua käyvät humanistit, kasvat- ja yhteiskuntatietei-

lijät. Erityisen huomion kohteina ovat ruotsalaiset kasvatustieteilijät ja heidän konstruktivistiset teoriansa. Wikforss pitää konstruktivistista pedagogiikkaa keskeisenä syynä ruotsalaisten heikoille PISA-tuloksille. Hän myös väittää, että Ranskan ja Norjan koulujen oppimistulokset heikkenivät konstruktivistisen pedagogiikan yleistymisen seurauksena.

Konstruktivismiin yleistyminen kasvatustieteessä johtuu Wikforssin käsityksen mukaan siitä yleisestä harhakäsityksestä, että konstruktivismi on tavalla tai toisella ”edistyksestä”. Hänen mukaansa se on kaikkea muuta: ruotsalainen koululaitos on aikaisempaa epätasa-arvoisempi. Aloitteellisuutta ja tiedon oma-aloitteista etsimistä korostava konstruktivistinen pedagogiikka näyttää johtavan paradoksaalisesti suhteellisen individualistiseen oppimiskäsitykseen, josta kärsivät eniten köyhimpien kotien lapset.

Wikforssin mukaan eri maiden populistista oikeistoa ja yliopistojen konstruktivistisen pedagogiikan kehittäjiä yhdistävät virheelliset käsitykset tiedon, faktojen ja teorioiden olemuksesta.

Wikforss vastustaa tiukasti postmoderniin teorioihin ja konstruktivismiin sisältyvää relativismia, jonka mukaan totuutta asioiden tilasta ei voida esittää. Relativismin mukaan jokainen tulkinta todellisuudesta on ideologinen. Wikforssin mukaan konstruktivistisesti ja postmodernistisesti orientoituneet yhteiskuntatieteilijät ja muut ihmistieteilijät ovat täysin väärässä väittäessään, että objektiivista totuutta asioiden tilasta ei voida koskaan saavuttaa, ja että

tieteen ja tutkimuksen tuottamat käsitteet maailman tilasta eivät ole sinänsä sen enempää oikeassa kuin muutkaan tulkinnat.

Wikforssin mukaan on väärin sanoa, että objektiivisia faktoja ei ole olemassa. Fakta on todenmukainen kuvaus asioiden tilasta. Jos kuvaus on todenmukainen, eli kuvaa todellisuutta oikein, ei faktaan vaikuta se, että havaitseminen on käsitteepitoista. Faktat pysyvät, mutta teoriamme muuttuvat.

Wikforssin mukaan tutkijoiden ja vastuullisten journalistien tulee korjata väärät väitteet niin neutraalisti kuin mahdollista. Polarisaatio lisää tietoresistenssiä, joten liiallista kärjistämistä tulee välttää. Silti tutkijat eivät saisi yksinkertaistaa liikaa, sillä todellisuus on mutkikasta. Yksinkertaistuksetkin lisäävät tietoresistenssiä, koska ne on helppo kyseenalaistaa.

“Alternativ fakta” on sinänsä mainio teksti, mutta aina voi esittää myös kritiikkiä.

Wikforss edustaa analyttistä filosofiaa tai kuten hän sanoo: “nykyaikaista filosofiaa”. Hän arvostelee humanisteja, kasvatustieteilijöitä ja yhteiskuntatieteilijöitä siitä, että nämä eivät tunne “nykyaikaista filosofista tutkimusta”. Tällä hän tarkoittaa ymmärtääkseni lä-

hinnä yhdysvaltalaisista ja brittiläistä analyttistä filosofiaa. Wikforss kyllä viittaa ohimennen ranskalaisiin poststrukturalisteihin ja Foucaultiin, mutta sanoo, ettei käy tässä kirjassa keskustelua heidän kanssaan. Tavallaan hän siis käy yhteiskunta- tai kasvatustieteellistä keskustelua omilla ehdoillaan. Popularisoivassa ja poleemisessa esityksessä tätä voi ehkä pitää perusteltuna. Vaihtoehtoinen tapa toimia olisi ollut osoittaa sosiaalisen konstruktivismiin filosofiset juuret, ja sitten punnita näiden filosofisten kantojen uskottavuutta. Wikforss ei myöskään juuri pohdi sitä, että relativismin lajeja on paljon ja hänen argumenttinsa purevat parhaiten äärimmäiseen epistemiseen relativismiin.

Tästä kritiikistä huolimatta voisi olla hyvä, jos syksyllä 2023 aloittavat yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalityön opiskelijat joutuisivat tai saisivat lukea Wikforssin kirjan ja pohtia siinä esitettyjä väitteitä.

KIRJALLISUUS

- Elo, Emil (2021) Yhdysvallat kuilun partaalla. Helsingin Sanomat 22.12.2021.
 Koppinen, Mari (2019) Abban Björn Ulvaeus lahjoitti ruotsalaisille koululaisille 110 000 tietokirjaa estääkseen “tyhmyyden ja salaliittojen lumivyöryä. Helsingin sanomat 18.12.2019.